
MARIA ROSA FORT I CAÑELLAS

EL CATALÀ I L'ARAGONÈS,
LLENGÜES EN CONTACTE
(EDAT MITJANA I MODERNA)

I. INTRODUCCIÓ

1. Es planteja sovint en els estudis de parles frontereres, comenta Veny (1991: 100), el problema de la pertinença d'un determinat tret a la llengua A o a la llengua B, en el nostre cas a l'aragonès o al català; i és que hom oblida amb massa freqüència que en dialectes constitutius de dues llengües es produeixen fenòmens de *continuum*, és a dir, que trets fonètics, morfosintàctics o lèxics formats a partir d'un fons llatí, modificat pel substrat o algun altre factor, són compartits totalment o parcialment per dos dominis lingüístics adjacents. Ja Juan Antonio Frago (1977), en referir-se als casos de paral·lismes entre els lèxics patrimonials de distintes àrees, emprà l'expressió *comunidad de sustrato*.¹

(1) Entén per *comunidad de sustrato*, «la participación que dos o más dominios lingüísticos tienen en un fondo lexical común lo bastante uniforme para que, en una perspectiva genealógica, sus respectivos acervos léxicos presenten apreciables indicios de un estrecho parentesco; que ofrezcan, en suma, una serie de etimologías comunes desconocidas en los espacios lingüísticos ajenos a esta comunidad de sustrato» (Frago 1977: 316).

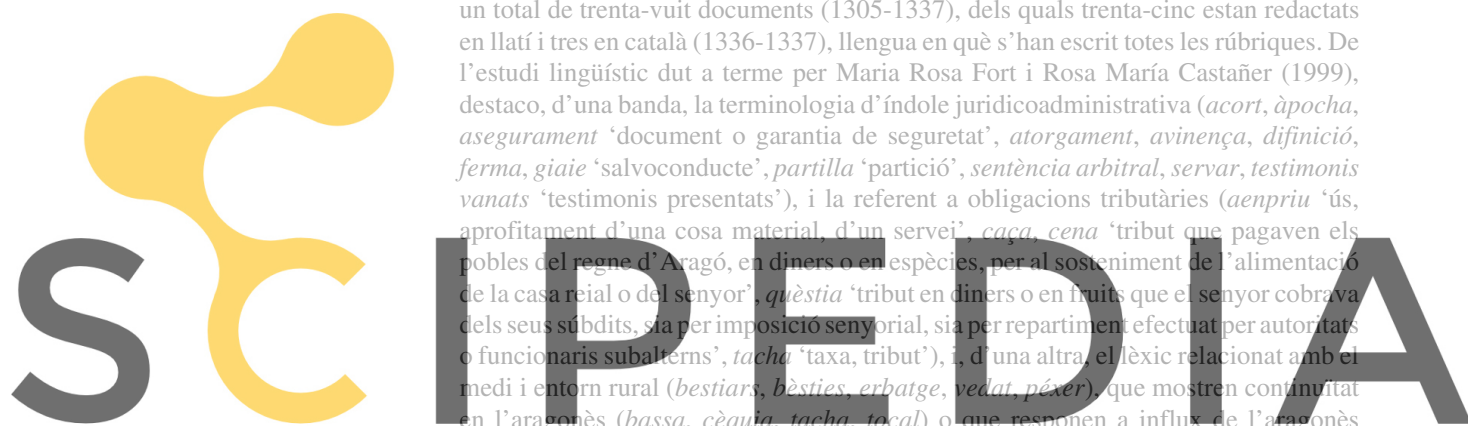
Així, basant-me en el concepte clàssic de «contigüïtat d'àrea lingüística», em detindré en un aspecte digne de consideració com és el de la relació entre el lèxic català i el lèxic aragonès, i serà aquí objecte d'atenció aquella bibliografia que fa referència a la susdita relació, esbrinant alhora l'ús que dels dos vulgars en contacte, català i aragonès –durant uns quants segles veïns pel costat hispànic, fins a la superposició lingüística del castellà sobre aquest– es fa en distintes fonts vinculades a l'àrea aragonesa.

II. PANORAMA BIBLIOGRÀFIC

2. En els primers segles medievals, el llatí és la llengua de l'escriptura; no obstant això s'ha de parlar d'una àmplia i pregona penetració de l'element romànic en els documents, que són una font essencial per a conèixer el romanç preliterari: sovint el notari escriu la paraula de la llengua oral, bé perquè desconeix el mot llatí o bé perquè vol que resulti familiar als otorgants del document.

L'estudi del lèxic en documents redactats en el Regne d'Aragó en els segles xi i xii palesa la presència d'un nombre considerable de mots aragonesos: *aguero* ~ *aquero* 'canal, conducció d'aigua', *alifara* ~ *aliara* ~ *aliala*, *axobar* ~ *axouar*, *betiellos*, *cabeco* 'turó elevat', *callizo*, *cellero*, *spondaleros* 'marmessors testamentaris', *exaprir* 'eixobrir, cavar al voltant dels ceps de vinya, fent-hi un clot on s'atura l'aigua de pluja o de reguiu', *jouadas*, *justicia* 'jutge', *mallo* 'gran puig rocós', *masnatero* 'soldat pertanyent a una *mesnada*', *molton*, *ordio*, *plantero*, *reguero*, *tanalla*, *tocino*, entre d'altres. La majoria dels vocables citats té formes paral·leles en català, per exemple s'atesten *splunga* ~ *spluga*, *pueyo* ~ *pux* (Fort 1994). Són patrimonials, així mateix, de l'aragonès i del català: *alod*, *bisbe* ~ *bispe*, *braçal*, *cambra*, *cambreta*, *carceler*, *carn*, *cavaller*, *civada*, *coma* 'depressió més o menys pregona i planera en terreny de muntanya', *corner* 'pregoner', *cosino* ~ *cusino* ~ *kosina*, *scax*, *establiment* 'estatut, reglament', *feltrer* 'el qui fa feltres', *mercer*, *moneder* 'qui fabrica moneda', *muller*, *pans*, *pebre*, *peis*, *peita*, *perera*, *pergaminer*, *pes*, *porter*, *quarter* 'la quarta part d'una lliura', *sagrament* 'jurament', *tixidor* ~ *tixedor*, *vendas*, *uinater*. Itambé s'atesten uns quants termes catalans: *açoch* 'mercat', *baralla*, *bestorre* 'torrella construïda sobre un mur', *castell*, *cavalcada* 'incursió a cavall en territori enemic', *clerge*, *coll* 'pas entre muntanyes', *devesa*, *font*, *frare*, *gendre* ~ *gendro*, *germa*, *mallol*, *marit*, *mercadal*, *nebot*, *neulas*, *piment* 'pebre, beguda composta de pebre, vi i mel', *pont*, *quartera* 'mesura d'àrids', *reval*, *segol*, *sogra*, *tremols* 'arbre de la família de les salicàcies, espècie *Populus tremula*', *uignols* (Fort 1986).

3. La llengua vulgar penetra en el segle XIII en la cancelleria reial, produint-se un fenomen de poliglòtisme (vegeu Colón 1979): les llengües vernacles, aragonès i català –atès que es parlaven en territoris contigus, sotmesos a la mateixa corona des de l'any 1137– es comencen a emprar en l'intercanvi diplomàtic en el regnat de Jaume I i el seu ús arriba a ser normal al llarg del segle XIV i sobretot en el XV. El bilingüisme de la cancelleria implicava també l'autor dels textos: aquest podia ser de llengua catalana o aragonesa, però, al servei dels reis, utilitzava les dues; així, moltes disposicions cancelleresques són redactades en els dos idiomes vulgars i quan s'usaven es pensava en l'idioma del destinatari. Germà Colón (1993) ha demostrat que els documents cancellerescs són una font d'informació primordial per a la consideració contrastada de les preferències lèxiques, i ha subratllat la importància d'aquest llenguatge per a l'estudi del lèxic aragonès en relació amb el català; cita, entre d'altres mots, *azina*, cat. ant. *aïna*; *bresca*, cat. *bresca*; *espuenda*, cat. *espona*; *malaudo*, cat. *malalt*; *prïessesgos*, cat. *prëssecs* etc.

4. De principis del segle XIV és el *Libro de privilegios de Fraga y sus aldeas*, un cartulari que conté les còpies de documents en els quals es constaten, entre d'altres drets, els *privilegis* que eren expedits pel sobirà a petició d'una institució, corporació o persona; privilegis que, en aquest cas, afecten el *feu* i la *postat* de Fraga.² Conté aquest llibre textos relatius als compromisos entre el senyor i els habitants de la vila, al sistema fiscal, a la delimitació dels termes entre pobles, al dret de pastura o al comerç del vi; un total de trenta-vuit documents (1305-1337), dels quals trenta-cinc estan redactats en llatí i tres en català (1336-1337), llengua en què s'han escrit totes les rúbriques. De l'estudi lingüístic dut a terme per Maria Rosa Fort i Rosa María Castañer (1999), destaco, d'una banda, la terminologia d'índole juridicoadministrativa (*acort*, *àpocha*, *asegurament* 'document o garantia de seguretat', *atorgament*, *avinença*, *difinició*, *ferma*, *giaie* 'salvoconducte', *partilla* 'partició', *sentència arbitral*, *servar*, *testimonis vanats* 'testimonis presentats'), i la referent a obligacions tributàries (*aenpriu* 'ús, aprofitament d'una cosa material, d'un servei', *caça*, *cena* 'tribut que pagaven els pobles del regne d'Aragó, en diners o en espècies, per al sosteniment de l'alimentació de la casa reial o del senyor', *quèstia* 'tribut en diners o en fruits que el senyor cobrava dels seus súbdits, sia per imposició senyorial, sia per repartiment efectuat per autoritats o funcionaris subalterns', *tacha* 'taxa, tribut'), i, d'altra banda, el lèxic relacionat amb el medi i entorn rural (*bestiars*, *bàsties*, *erbatge*, *vedat*, *péxer*), que mostren continuïtat en l'aragonès (*bassa*, *cèquia*, *tacha*, *toçal*) o que responen a influx de l'aragonès (*aldeas*, *fur*, *partilla*).

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

5. El rei Pere IV, monarca primmirat en la reafirmació i suplençament de la seva casa i cort, disposà que s'elaborés l'any 1353 un *Ceremonial* més solemne que el que havia estat utilitzat per a la seva coronació. Aquest es va redactar a València, probablement per un eclesiàstic català de la cancelleria reial: n'hi ha tres versions, la llatina, la catalana i l'aragonesa. El còdex estudiat per José María Enguita i Vicente Lagüéns (1992) reproduïx la versió aragonesa, en el qual hi abunden mots d'indubtable filiació aragonesa (*estreytos*, *dreyta*, *estonda*, *fillo*, *goyo*, *huellos*, *ianero*, *ienollos*, *leyto*, *mulleres*, *muyto*, *nueyt*, *peytos*, *proueytosas*, *uiello*), o que es consideren propis d'Aragó, per ser especialment abundants en la documentació d'aquesta àrea lingüística o perquè al·ludeixen a alguna institució de la història o del dret aragonesos (*ordinacion* 'conjunt de preceptes', *enantar* 'procedir', en sentit jurídic 'processar', *botillero* 'oficial encarregat de la custòdia i administració del vi de la casa reial'). Es documenten, així mateix, veus patrimonials catalanes (*aytales*, *curta*, *esglesia* ~ *eglesia*, *estaluiar*, *mantell*, *matexos*, *paraula*, *seu*, *taula*), tal vegada atribuïbles a la procedència de l'escrivà o del copista del manuscrit; d'altres vocables genuïnament catalans ho són també de l'aragonès (*vispe*, *arceuispe*, *encara*, *garlanda*) o presenten solucions coincidents en aragonès i català (*freytura* 'falta, necessitat' cat. *fretura*; *uentallo* cat. *ventall*; *ergüello* i *ergullir* cat. med. *ergull*; *ajustamiento* 'reunió' cat. *ajustament*; *panicero* cat. med. *panisser* 'flequer'; *escampamiento* cat. *escampament*).

(2) La corporació municipal de Fraga o *universitat*, constituïda pels *prohòmens*, està presidida pels *jurats*, que podien ser quatre. El magistrat suprem del municipi és el justícia i dona fe dels distints actes públics el *notari públich* de Fraga (cf. Fort i Castañer 1999: 196).

6. Les obres del Gran Mestre de l'orde de Sant Joan, Juan Fernández de Heredia (1308?-1396), són considerades com exponents típics de l'aragonès literari de l'últim quart del segle XIV. Ja J. Vives va posar de relleu l'heterogeneïtat de l'obra herediana des del punt de vista lingüístic, assenyalant com han d'haver influït en el resultat final els diversos col·laboradors d'Heredia. L'estudi que fa Geijerstam (1989: 511) dels traductors i copistes dels textos heredians ha revelat que n'hi ha de molts tipus: alguns copien exactament el que veuen, d'altres tenen una certa consciència lingüística, n'hi ha d'incompetents.³ La situació lingüística d'una compilació com aquesta és, doncs, prou complexa, i encara més si tenim en compte que entre els traductors al català i a l'aragonès hi ha de diferents graus de bilingüisme, cadascú amb el seu perfil lingüístic, i s'ha de comptar, també, amb un cert grau de castellanització de l'aragonès de l'època, constatable en quasi tot el *corpus* heredià, però en grau molt variat d'acord amb la gènesi de cada text particular.

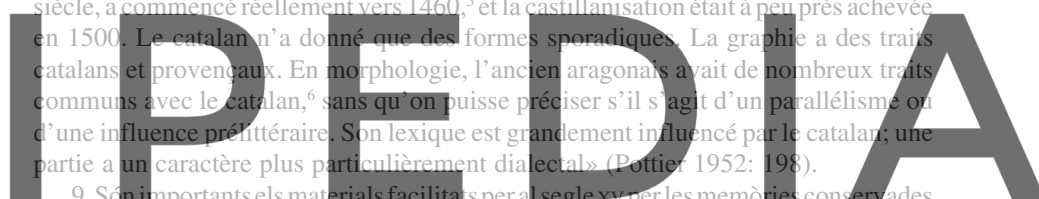
Regina af Geijerstam, estudiosa de *La Grant Cronica de Espanya* d'Heredia, examina a partir del llibre vuitè, el bilingüisme català-aragonès en la redacció definitiva d'aquesta crònica. Afirmar que la llengua del traductor no és el català, ja que hi ha uns quants errors al text aragonès que s'expliquen per desconeixement d'aquesta llengua, i tampoc no és el castellà perquè usa *enta*, *dius*, *entaqua*, *lur*, característics de l'aragonès. Segons Geijerstam (1980: 507) el traductor segueix el model català fins en les seves vacil·lacions, fet que prova que no li és desconegut un estadi de llengua caracteritzat per tals vacil·lacions; en molts casos un estadi de llengua del català d'aquest període correspon a un estadi més antic de l'aragonès, atès que aquest últim es va allunyant cada vegada més del català per causa de la pressió del castellà. És lícit de suposar en aquest traductor la presència de dos sistemes aragonesos: un, un xic anterior i, per tant, més prop del català, i un altre que representaria el seu idiolecte personal, més castellanitzat. Coexisteixen, així, a la seva gramàtica, una forma arcaica i una altra d'innovadora: quan el traductor es troba sota la pressió del model català, és molt rar que esculli la solució natural al seu idiolecte, però gairebé cada vegada que se sent lliure del model, s'expressa en la parla que li és natural.

7. En el manuscrit del *Proceso de Cortes de Tamarite de 1375* es recull l'acta que correspon a la «Presentación de greuges por la villa de Fraga, que pide al monarca revoque todas aquellas disposiciones que van en contra de los fueros y privilegios de la villa» (Ledesma 1979: 56), únic document en el qual es reflecteix una situació de bilingüisme:⁴ apareix en català el text que reproduïx les paraules del rei Pere IV.

En l'estudi lingüístic que vaig dur a terme sobre diverses actes d'aquest procés de corts afirmava que estaven redactades en aragonès amb presència d'elements catalans (cf. Fort 1977: 258). Es documenten, doncs, els mots de l'aragonès *adu*, *adueyto* 'portat', *aduziessen* 'presentessin', *cincientas*, *crebantamiento*, *enantamiento* 'provisió, tramitació', *huey*, *hueyto*, *pleyto*, *proueyto*, *respuso*, *stamiento*, *yes*, *yeran*; i, entre els elements catalans es registren *acostumat*, *altres cosas contengudes*, *canceller*, *contribuciones*, *en contrari*, *ença*, *greuges*, *loch*, *nacio*, *priuilegi*, *procuradors*, *raho*,

(3) També es refereix als copistes Pascual en l'estudi que duu a terme de diversos manuscrits de *La Visión Delectable* de Alfonso de la Torre (veg. § 10). Comenta al respecte aquest investigador que «quando aceptan un vocablo o lo rechazan abiertamente, ello se debe a algún motivo, que a menudo tiene que ver con su conocimiento de los vocablos, con su deseo de normalizar según un determinado dialecto, con interés por mantener o evitar un término no suficientemente integrado» (1988: 647).

(4) Uns anys més tard, a principis del segle XV, se celebren corts a Maella presidides pel rei Martí l'Humà. El manuscrit del *Proceso de las Cortes de Maella de 1404* palesa també la convivència de les dues llengües: en dues cartes enviades pel rei a la vila en les quals comunicava l'aplaçament de les corts, i en els textos en els quals el corredor de la vila pregona el susdit ajornament. A tall d'exemple, copio el següent passatge: «A vint e seys de junio fonch feta la crida per Pascual Cabaner, corredor, ab trompes en los lochs acostumats per la vila de Maella, en com lo senyor rey prorogave les Corts a xv dias del mes de juliol. Testes Domingo Gasto et Pere Pinos, vezinos de Maella» (Ledesma 1973: 537-538).

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

sobresagut, suplicacio, tarda, tots temps, uxer d'armas 'funcionari que estava encarregat de la custòdia del rei'. Endemés, d'altres termes coincideixen en aragonès i català –*apres, aturar, cinquanta, comte, en breu, entro a, promicias, sdeuenidor*– o mostren continuïtat d'àrea –*bayle* (cat. *batlle*), *cambrero* (cat. *cambrer*), *consello* (cat. *consell*), *filla, fillo* (cat. *filla, fill*), *itamiento, itauan ~ gitar, grosso* (cat. *gros*), *janero* (cat. *gener*), *pueyo ~ puig, vistraer* (cat. *bestraure*).

8. Bernard Pottier (1948-1949) fa l'estudi lexicològic dels *Inventarios aragoneses de los siglos XIV y XV* –publicats per Serrano y Sanz entre els anys 1915-1922– que ofereixen un vocabulari interessant i ric des del punt de vista lingüístic, ja que són testimoni de la llengua usual; i presenta així mateix les conclusions obtingudes en l'anàlisi d'aquest corpus que abraça des del 1330 fins al 1499. Els documents estudiats li permeten afirmar que «La plupart de ses caractères phonétiques différenciatifs sont ceux du roman commun ibérique. La pénétration castillane, accidentelle avant le XV siècle, a commencé réellement vers 1460,⁵ et la castillanisation était à peu près achevée en 1500. Le catalan n'a donné que des formes sporadiques. La graphie a des traits catalans et provençaux. En morphologie, l'ancien aragonais avait de nombreux traits communs avec le catalan,⁶ sans qu'on puisse préciser s'il s'agit d'un parallélisme ou d'une influence pré-littéraire. Son lexique est grandement influencé par le catalan; une partie a un caractère plus particulièrement dialectal» (Pottier 1952: 198).

9. Són importants els materials facilitats per al segle XV per les memòries conservades de l'impost de les *Generalidades* del regne d'Aragó. Els *Libros de las Collidas del General* que es conserven –entorn a dos centenars– corresponen al període central del segle XV, entre 1444 i 1454, i serveixen de base per a elaborar el *Vocabulario del comercio medieval en Aragón (siglo XV)*, que van dur a terme José Ángel Sesma i Ángeles Líbano. El canon comercial, que s'exigia sobre les mercaderies tant per importació com per exportació, es cobrava en cada una de les quasi 200 *taulas*, distribuïdes per les fronteres i en centres estratègics de l'interior. L'interès d'aquests *Libros de Collidas* rau en el fet que les anotacions, realitzades pel *collidor* o encarregat de la recaptació, reflecteixen la declaració oral dels mercaders; es consideren, per tant, autèntiques transcripcions dels usos fonètics dels declarants, matisats pels propis del *collidor* i de la zona en la qual es troba la *taula* (per exemple, en l'àrea limítrofa amb Catalunya, a Tamarit de Llitera, Albalat de Cinca, Fraga,⁷ Mont-roig...). El lèxic recollit permet als autors assenyalar, per exemple, casos de paral·lelismes lèxics com *agulleros ~ agullé, conellos ~ conills, fuella ~ fulla, maniplo ~ maniple*, o de particularismes del català com *alberginia, atzabaja, azembias, catifa, cuyram, erminis, estorach, mangrana, recolcados, regolla, reholes, sinigrec* que són també patrimonials de l'aragonès.

10. Al costat de la progressiva castellanització que experimentà l'aragonès escrit al llarg de l'Edat Mitjana, cal parlar de la possibilitat de moments d'autoafirmació de les pròpies arrels, que es complementa amb l'estima que diversos escriptors castellans del segle XV demostren per la cultura de la Corona d'Aragó i que dona lloc a la presència d'un gran nombre de catalanismes i aragonesismes al llarg de les seves obres. José

(5) Per exemple, fixa el canvi de *-iello > -illo* entre 1460-1480, el pas de *-it- > -ch* entre 1468-1480, la *f- > h-* el 1474, i *pl-, cl-, fl- > ll-* té lloc cap al 1495 (veg. Pottier 1952: 196).

(6) És el cas del sufix *-et, -eta* o dels nombres *onze, dotze, seixanta-sixanta, vuitantahuytanta* (cf. Pottier 1952: 196).

(7) Fraga, a partir de les dades de la *taula* de Fraga, indica: «Buena idea de la fiabilidad que esta fuente documental merece la da el hecho de que el índice del registro de Fraga [...] contenga las siguientes voces, que el DCVB localiza en áreas próximas al lugar de su documentación, globalmente asignadas al catalán occidental *calàs, criva, espartenya, giradora, navalla, pinte, rall, sària, sarieta, sendera*, algunas de ellas relacionadas directamente con el aragonés» (1980b: 423).

Antonio Pascual (1988: 671-672), en l'estudi que fa de diversos manuscrits de *La Visión Deleitable* de l'escriptor burgalès del quatre-cents Alfonso de la Torre, identifica una sèrie de vocables «orientals» que es trobava probablement en l'arquetipus i que caracteritza el tipus de castellà emprat per aquest escriptor; tanmateix hi ha casos d'orientalismes que s'han d'atribuir a la innovació dels copistes: en l'impressor tolosà (1489) —o en el subarquetip del qual parteix— apareix el mot aragonès *deçebido*,⁸ mentre que els manuscrits coincideixen tots en la lectura *detenido*, des de la qual s'explica el pas a aquesta mala lectura (*detenido* > *deceuido* > *decebido*), que suposa un camí invers a l'esperat en els errors que acostumen a cometre els copistes, ja que és més corrent que un copista passi de *decebido* a *detenido*, excepte quan hi ha un procés d'hipercharacterització que respon al desig de no perdre els senyals d'identitat.

11. A finals de l'Edat Mitjana i principis de la Moderna, mentre a la vall de l'Ebre conviuen no solament distintes normes d'una única llengua, sinó també idiomes en contacte en el si d'una mateixa societat —el castellà triomfant i l'aragonès que s'abandonava, ja que havia deixat de ser l'idioma d'una important massa d'habitants del Regne—, a la zona fronterera oriental se segueix emprant el català, llengua en la qual estan escrits diferents tipus de documents, localitzats en arxius ubicats gairebé tots en poblacions aragoneses de parla catalana.

11.1 Així, l'estudi de la llengua de dos testaments (1490-1492) del protocol notarial de Johan Sessé (AHNA), vicari de La Ginebrosa (Terol), proporciona, principalment, noms de roba de casa (*fracada*, *guaaengua* 'manta', *lencols*, *marfegua*, *matulaf*, *pellot*, *cander*, *sobrelit*, *taualles*, *tauallola*, *trauarser* 'coixí llarg, que va de banda a banda del llit'), de vestits (*gonella*, *mantell*, *mongil* 'vestit llarg'), i de teixits o matèries primes (*barrat*, *borres*, *bruneta*, *burell*, *lench*, *mescla*, *seda*), o d'eines de la casa (*baci*, *calderiz* 'barra de ferro amb dents que serveix per penjar-hi la caldera o l'olla damunt el foc de la llar', *casça* 'cassó') i el material amb què estan fetes (*aram*, *lauto*), mots que quasi tots es documenten també en aragonès o presenten formes paral·leles (cf. Fort 1993).

11.2 El llibre d'actes de les reunions celebrades pel *consell de la vila de Fraga* entre els anys 1477-1504 (AHF) és la font en la qual m'he basat per dur a terme diverses contribucions a l'estudi del lèxic emprat en els anys 1501-1504 (Fort 1999a, 1999b, 2000). A partir d'aquest fragment de vida humana i social de la vila de Fraga i voltants, relatiu als primers anys del segle XVI, es coneix el patrimoni lèxic d'aquesta microàrea lingüística (*almorda* 'obertura practicada en la paret d'una sèquia per donar sortida a l'aigua que ha de regar un bancal', *conillera* 'braçal fondo de sèquia', *regador*), que s'integra dins de l'àrea del català nord-occidental (*alcavo* 'cert cobriment que es fa per protegir un desaigüe i per a aquest desaigüe mateix', *avalotar*, *coltelades*, *fanequades*, *heretat*, *laurados*, *loch*, *redrez*, *solament*, *torm* 'penyal o elevació de terreny isolada'), i que arriba fins al valencià; patrimoni lèxic que alhora connecta amb l'aragonès (*aldea*, *almutaçafs*, *arnes*, *arnero*, *bassa*, *boga*, *botiga*, *carrero*, *caxer* 'cada una de las parts laterals de la sèquia', *collada*, *costera*, *covilar*, *degolla*, *faxa*, *forcallet*, *jurada*,

(8) En el passatge on s'explica el condicionament que exercen les experiències infantils sobre el comportament de les persones adultes: «por ser los ombres aficionadas et amorosos a aquellas cosas en las quales han seydo instrutos et enseñados desde la innoçencia. E la causa d'esto es que el anima del ombre es buena afeçion estraña et admirable a las cosas en su niñez oydas, en espeçial si luengo tiempo fue *deçebido* en aquellas» (Pascual 1988: 671).

rabadà, ramat, redolins 'boleta de cera, o un rotllet o tireta de pergamí, en els quals s'escrivien o es ficaven els noms dels candidats a certs oficis públics', *roya, senda, spona*).

11.3 En protocols del notari Miguel Juan Salvador (AMF) es conserven diversos *capítols matrimoniales*, fets entre veïns de Fondespatla (Terol) en els anys 1570-1576: a través de la relació de béns que aporta cada un dels contraents al matrimoni es té coneixement de la vida quotidiana d'aquesta societat rural i de l'economia d'aquesta zona d'Aragó. M'interessa destacar aquí, d'entre tots els mots registrats (cf. Fort, en premsa), els que són característics del català nord-occidental i del valencià (*barcelles, campa, cànem*) o peculiars d'aquesta microàrea (*cases d'abelles, morcacho* 'mitadenc, barreja de blat amb un altre cereal'), i els que es prolonguen àdhuc en aragonès (*bestiar, borregos, carrasques, cuba, faneques, flaçada, forment, masada, ovelles, reses, sementer*).

III. CATALÀ, CASTELLÀ I ARAGONÈS: UNA NOVA APORTACIÓ AL ESTUDI DE DOCUMENTACIÓ NOTARIAL DEL SEGLE XVI

12. Presento, a continuació, un tipus documental idèntic al que acabo d'esmentar (§ 11.3), que té, però, la particularitat de reflectir alternança de codis lingüístics. Cal tenir present que els habitants dels pobles d'aquesta zona no són bilingües per la coexistència dins de cada comunitat de parlants de les dues llengües, sinó que en aquesta àrea lingüística de frontera hi ha un contacte de llengües produït per molts segles de continuïtat geogràfica i d'història comú i, consegüentment, els seus textos ens poden oferir una sèrie de fenòmens propis del canvi de codi.

Es tracta de documentació procedent també de la comarca del Matarranya, concretament de l'Arxiu Municipal de Massalió.⁹ He elegit, en aquest cas, cinc *capítols matrimoniales* (1559-1585), que es conserven en diferents protocols notariales de Miguel Carnicer, i que són fets per veïns de Massalió, Calaceit i Cretes. En tots s'usen dues llengües: la relació dels béns duts al matrimoni per un dels cònjuges apareix redactada en català, en canvi la dels duts per l'altre figura en castellà.

13. El notari escriu les fórmules introductòries i finals d'aquests *capítols* en castellà –de vegades amb alguna reminiscència llatina– i, a pesar que no escriu en català, l'habitual contacte del català i castellà en aquesta àrea em fa pressuposar familiaritat amb els dos codis (III-1, 1559, 17v):

(9) Aquesta recerca s'inscriu en el projecte d'investigació BFF 2000-1269 «La lengua catalana en el Bajo Aragón. Diacronía y variación lingüística en documentación medieval y moderna», concedit pel Ministerio de Ciencia y Tecnología.

E assí dada y librada la dicha e arriba inserta cédula de capitulación matrimonial en poder y manos de mí dicho Miguel Carnicer menor notario *aquella les leý y publiqué*, como de fecho las dichas partes la tubieron por leýda y publicada.

I, a més, aquest notari, com d'altres escrivans aragonesos, en redactar en castellà, s'aferra a les seves peculiaritats, emparant-se en el suport que els oferia el català per tal

de diferenciar-se d'allò que es considerava castellà; així, en l'encapçalament dels *capítols* de 1559 –i també de 1560, 76r– empra el perfet aragonès *daron* (III-1, 1559, 12v):

ha seydo tratado y concordado matrimonio entre los dichos Joan Aguilar e Ysabel Dolz donzella mediante una cédula en paper scripta, la qual *daron* y libraron en poder y manos de mí dicho Miguel Carnicer menor notario sobredicho

mentre que en l'inici dels capítols de 1573 escriu el perfet castellà *dieron*, però en un d'ells introdueix l'adverbi aragonès *abaixo*: «mediante una cédula en paper scripta la qual las dichas partes la *dieron* y libraron en poder y manos de mí dicho Miguel Carnicer notario la qual está *abayxo* inserta» (III-1, 1573, 40r).

14. Dels béns adduïts per cada un dels contraents, selecciono, en primer lloc, uns quants mots catalans que s'atesten en la part del document redactada en català:

capel 'peça que serveix per cobrir el cap i que es compon de cofa i de ventalla més o menys ampla', del ll. vg. CAPPELLUS, cf. cat.-oc. *capel(l)* (DCVB, 2, 962b; DECat, II, 527a): «y hun *capel* de peces de or que sa jermana li dexa en son testament» (III-1, 1559, 15r).

manquo 'menys', adverbi italià que es transmeté al català parlat i que apareix ben sovint en els segles XVI-XVIII; cf. *manco* 1538, La Fresneda (Favà 1996: 69). Avui *manco* resta viu en bastants parlars valencians rurals i *manca* a Menorca i Eivissa i a l'Alguer (DECat, V, 415a; DCVB, 7, 186b): «Item porte la almoyna del quondam en Pere Gassia de la Torre qui son mil y vuyt cens, sous poch més o *manquo*» (III-1, 1573, 27v).

torquaboques 'torcaboques, tovallons', compost que es documenta ja el segle XVI en valencià: «torcaboques de taula: mantile» (1507); «torcaboques o tovallons: mantile» (1575), cf. DECat, VIII, 580a: «Item més hun tros de pesa de *torquaboques*»¹⁰ (III-1, 1560, 77v).

tovals 'tovalloles', amb aquest sentit es conserva a diversos indrets occidentals (La Llitera, Fraga, Urgell, València, Alacant, cf. DCVB, 10, 406a). En el següent text s'especifica que són de *seró* 'fil blanc, gruixut i fort'; comp. arag. *cierro* 1362, 1365, 1369 (DCVB, 3, 129a; DECat, II, 681b-682a); i de *stopa* 'tela teixida de dit fil' (DCVB, 5, 571b): «Item unes *tovals* de seró y altres de *stopa*» (III-1, 1559, 15v).

15. Citaré, únicament, com a mostra, un parell de mots registrats en la part dels capítols redactada en castellà:

ropón 'vesta llarga que cobria els altres vestits', vocable documentat a finals del segle XVI (1589), cf. DECH, V, 41b: «Item le doy un *ropón* de contray negro nuevo» (III-1, 1560, 79v).

saya 'túnica talar', mot localitzat en textos aragonesos dels segles XIV i XV (DECH, V, 180a; Sesma-Líbano 1982): «Item le da su madre una *saya* morada» (III-1, 1573, 41v).

16. Puc aportar, així mateix, alguns exemples en què s'atesta el mot o sintagma del català en un text català i el seu equivalent castellà, quan el document és escrit en aquesta llengua:

(10) En el manuscrit apareix escrit *torquabaques*.

SCIPEDIA

caffços ~ caffices: «Item quatre *caffços* de safrà en cabeca» (III-1, 1573, 41v); «Item yo dicha Ysabel Alcalá viuda sobredicha doy en contemplación del dicho matrimonio al dicho Jayme de Bages seys *caffices* de trigo» (III-1, 1573, 43r).

futuro esposo ~ marit esdevenidor: «Item es condició que yo Bárbera Carnicer soy contenta de hermanar a vos Grabiell Peralta mi *futuro esposo*» (III-1, 1560, 80r); «Item que lo *marit esdevenidor* havent rebut los dits quatre milia sous aje de defenir a l'hereu per part paternal y maternal» (III-1, 1573, 27r).

heretat ~ heredat: «Item més li dono una altra *heretat* ab olives al col de les moles que affronte ab terra de na Barastulla y ab terra de mestre Martí» (III-1, 1560, 77v); «Item le doy otra *heredat* sitiada en el mismo término a la partida llamada la vall de Masalzines que affrenta con *heredat* de Parici Sunyer y con *heredat* de Cristobal Llecha» (III-1, 1560, 79r).

mantell ~ manto: «y hun *mantel* de drab de botiga de la color que ella voldrà» (III-1, 1560, 78r); «Item quiere le aya de azer hun *manto* de contray» (III-1, 1573, 41v).

17. Esmentaré, a continuació, aquells casos en què es presenten dos codis lingüístics diferents juxtaposats, en què hi ha *interferència* d'un mot català en un text de redacció castellana:

correja 'cinyell ornamental, fet tot ell d'un metall preciós': «Item le doy una *correja* de plata sobredorada» (III-1, 1560, 79v).

quinó 'vorable que, de la noció general (part que un té amb altres en una propietat) es concreta en "tros de terra de conreu de dimensió variable"; comp. arag. med. *quinon*, *quinons*, *quiñon* (Fort 1994: § 92). En aquest document s'especifica que són *dos paradas*: (vegeu infra, § 21): «Item un *quinó* a la mesma vai que es dos paradas que la una le doy yo Ysabel Alcalá viuda de Jayme de Bages y la otra es del dicho Jayme de Bages/ que afronta con Juan Pradels y con la viuda de Jaume de Bages» (III-1, 1573, 42r).

sort 'parcel·la de terra' (1572, 1573, Fondespatla, cf. Fort, en premsa) i el diminutiu *sortanella* 'petita parcel·la' (1443, *Capbreu Milian de Morella*; 1468, *Llibre de vâlues de Castelló de la Plana*, *DECat*, VIII, 98a): «Item una *sort* en la orta de Macuc que afronta con Ia[u]me Viciat y Juan Texidor» (III-1, 1573, 42r); «Item en la mesma huerta una *sortanella* plantada de cepas que afronta con heredad de Joan Salvador y con mi padre» (III-1, 1585, 81r).

18. Es produeix interferència del mot català *capítols* (III-1, 1559, 15r; III-1, 1573, 41r), en el significat del vocable castellà *capítulos matrimoniales* (III-1, 1559, 13r), *cédula de capítulos matrimoniales* (III-1, 1585, 81r) enfront de *cédula de capitulación matrimonial* (III-1, 1573, 40r).

S'atesta endemés el vocable *tires* 'rengles de ceps plantats' (*DCVB*, 10, 298b), que també el documento en 1572, 1575 a Fondespatla (Fort, en premsa): «Item més li dono una parada de *tires*» (III-1, 1560, 77v).

El susdit vocable català s'introdueix sota la forma *tiras* en textos de 1573, redactats en castellà: «Item una sor de tierra plantada de *tiras* y oliveras en la huerta del sot que afrenta con Joan Monconís y Joan Carnicer mayor» (III-1, 1573, 43r); «la qual suerte es plantada de *tiras* y oliveras y llega de cequia a rio» (III-1, 1573, 25r); tanmateix en les escriptures de 1585 ja apareix el corresponent castellà *cepas*: «Item una eredad en la huerta del molino plantada de *cepas* que affrenta con heredad de Colau Bernia y heredad de Joan Foz» (III-1, 1585, 81r).

19. És habitual que la núvia porti al matrimoni la roba del llit, però en els capítols fets entre Joan Aguilar i Isabel Dolz, en portar-ne tant ell com ella, és palesa l'alternança de codis en els sintagmes *cama de ropa* ~ *llit de roba*, mentre que el nom de les distintes peces figura en aragonès o català: «Item trae el dicho Joan Aguilar en su matrimonio una *cama de ropa*, es a saber una flaçada, una màrfeга y un traveser y son parell de llançols» (III-1, 1559, 14v); «Item hun *lit de roba*, co és una màrfeга, dos lancols, una flaçada, una boraca, un traveser» (III-1, 1559, 15v); i en els capítols entre Grabiell Peralta i Bàrbera Carnicer, fets un any més tard, en la redacció castellana, a més del sintagma *cama de ropa* s'atesta el mot *sábanas* en lloc de *lançols*, un exemple clar d'interferència entre llengües, que ens duu a un procés de substitució del mot aragonès pel corresponent castellà: «Item més so content de donar-li una flasada, una màrfeга, hun traveser, una borasa» (III-1, 1560, 78r); «Item soy contento de darle una *cama de ropa*, a saber es una flaçada, dos *sábanas*, una màrfeга, una borraça y un traveser» (III-1, 1560, 80r).

20. Es registra diferent mot per al nom d'una peça del vestit femení, segons el codi en què apareix el significat. Així, en els capítols de Grabiell Peralta i Bàrbera Carnicer, que acabo d'esmentar, crida l'atenció l'ús de *faldetes* 'falda de dona', quan els textos estan escrits en català, i, en canvi, quan ho estan en castellà s'atesta *faldillas*, amb un sufix homònim al d'aquesta llengua. Però s'ha de dir que tant *faldetes* com *faldillas* es documenten en valencià, el primer al *Tirant* i el segon a Onofre Pou, i perviuen tots dos en català nord-occidental i valencià (*DECat*, III, 857b-858a). Es testimonien també en aragonès *faldillas* (1497, Pottier 1948-1949: 151), i *faldetas* (s. xv, Sesma-Líbano 1982; Andolz 1992), vocable aquest que continua usant-se: «Item so content de fer una gonella, unes *faldetes* y hun mantel de drab de botiga de la color que ella voldrà» (III-1, 1560, 78r); «Item unas *faldillas* de mezcla nuevas» (III-1, 1560, 79v).

En capítols distints també es constata diferent significat –en els dos casos es documenta aquesta peça de roba entre els béns portats per la núvia–: la forma *faldetes* apareix en context català (III-1, 1559, 15v), i *faldillas* en context castellà (III-1, 1573, 41v).

21. Cito, per últim, aquells lexemes de l'aragonès que presenten solucions coincidents amb el català:

abebrador 'lloc disposat per a abeurar-hi el bestiar', alt-aragonès *abrebador*; comp. català *abeurador* (*DECat*, I, 788b). Es considera *abrevador* mot aragonès (*Aut.*, Peralta, Borao), encara que amb aquesta accepció el documenta el *Diccionario Histórico* en fonts lexicogràfiques generals de principis del segle xvii (Frago

1980a: 20): «Item un guerto a l'abebrador que afrenta con Iuan Roig y con Carles Moys» (III-1, 1573, 42r).

bancal 'feix de conreu', terme que apareix en un inventari aragonès de 1330; també és antic en català (1402), i avui és molt usat en català occidental i en valencià (*DECat* I, 616b-617a); s'atesta igualment el 1572 a Fondespatla (Fort, en premsa): «Item un *bancal* en la orta del molino que afrenta con Juan Liberos y con Juan Monconís» (III-1, 1573, 42r).

barancada 'barrancada, barranc', 'avinguda d'un barranc', significació aquesta pròpia del català occidental i del nord del valencià, que es continua en l'Alt Aragó fins a Aragüés, prop d'Echo (*DECat*, I, 674b): «Item una *barancada* en el término de Alcanís la partida lamada la Val Comuna» (III-1, 1573, 42v).

cota 'vestit que portaven els homes i les dones i que arribava des del coll fins a prop dels peus' (*DCVB*, 3, 666b), paraula comuna amb el cat. i oc. ant. *cota* i fr. ant. *cote*, del fràncic *KOTTA 'drap o tela gruixuda de llana' (*DECat*, II, 1007a-b; *DECH*, II, 225a): «Item una gonella colorada, una *cota* con piecas de canyamo y estopa» (III-1, 1585, 81v).

escreyx 'donació que fa en les esposalles el marit a la muller, damunt la dot o a part de la dot, i sobre la qual té el dret d'usdefruit el sobrevivent si l'altre contractant mor sense fills' (*DCVB*, 5, 302b). Aquest mot, amb l'accepció jurídica, avui resta més viu en el Principat i les Illes, però figura ja en els clàssics valencians (JRoig, *Spill*), i en aragonès (*DECat*, II, 1038a). Lacruz (1946: 126) explica que a Aragó quan s'imposa l'usdefruit vidual «las arras, llamadas después *excreix* y luego *firma de dote*, cambian de contenido, y acaban por empequeñecerse y casi desaparecer». S'especifica en el primer text que l'*escreyx* era un terç de la quantitat dotal: «Item que lo marit esdevenidor a de asegurar a la ditta Bàrbera Gassia los dits quatre milia sous y per aquells tanbé age de asegurar *escreyx* o lo terz dels dits quatre milia sous y més lo ters de lo que li pervindrà de la almoyna» (III-1, 1573, 27v); «Item yo dicho Jayme de Bages firmo y aseguro a la dicha Ysabel Armengol mi esposa por dot y *escreyx* y en lugar de *escreyx* a propia herencia suya y de los suyos ochocientos florines» (III-1, 1573, 43r).

farinero 'pertanyent o relatiu a la farina; molí que molí blat o altres cereals i produeix farina', comp. cat. *fariner* (*DCVB*, 5, 746b): «Item tr[a]ligo en contemplación del dicho mi matrimonio una suerte sitiada en la questa del molino *farinero*» (III-1, 1573, 25r).

ferreginal 'lloc on hi ha sembrat farratge'; el plural *ferreginals* s'atesta el 1443 en el *Capbreu de Morella* (*DECat*, III, 899a); comp. arag. *ferragenal* 1174 (Fort 1994: § 162): «Item més li dono hun *ferreginal* que tinch sitiad darrere lo castel que affronte ab terra de n'Anthoni Sebil y ab terra d'en Joan Amiget» (III-1, 1560, 77r).

fustero 'qui treballa la fusta', es documenta en el s. xv (Sesma-Líbano 1982); comp. cat. *fuster* (*DECat*, IV, 244b): «Testes el reverendo mossén Monsserrat Gil presbitero y el honorable Joan de Bages *fustero*, fijo de Guillem, habitantes en el dicho lugar de Maçaleón» (III-1, 1573, 40v).

mietros, nietros, metros 'mesura de vi'. Les variants aragoneses *nietros, mietros* es testimonien en el segle XI (cf. Fort 1994: § 1085); i aquesta última en inventaris des de 1374 fins a 1487 (Pottier 1948-1949: 178) i en arag. mod. (Andolz 1992); comp. cat. *metros* 1570, 1575 Fondespatla (Fort, en premsa): «Item trae el dicho Joan Aguilar en contemplación de su matrimonio una cuba cabiente diez *mietros* poco más o menos después dias de su padre» (III-1, 1559, 14v); «Item le doy una cuba cabiente quinze *mietros* poco más o menos» (III-1, 1560, 79v); «Item una cuba de roure cabient asta cinco *nietros* poco más o menos» (III-1, 1573, 43r); «Item una cuba de roure cabiente siete *metros*» (III-1, 1585, 81r).

oliveras 'arbre que fa olives', paraula registrada en arag. med. (Fort 1986: 31; Pottier 1948-1949: 183), i mod. *olivera* (Andolz 1992); comp. cat. *oliveres* 1570, 1573 Fondespatla (Fort, en premsa); *olivera* és actualment la forma del català central i del nord-est del País Valencià, sud del Maestrat i de les Balears (*DECat*, VI, 50a): «En la mesma partida de la vall de Lavena una heredad plantada de *oliveras* y figueras que affrenta mi padre a dos partes» (III-1, 1585, 81v); «Item otra heredad a la partida lo Tocal Gris plantada de cepas y *oliveras* que affrenta con tierra de Miguel Ratella y de mi padre Jayme Viciat» (III-1, 1585, 81v).

ostillas 'estris, atuell's', mot aragonès documentat en el segle XV (Pottier 1948-1949: 185; Sesma-Líbano 1982); comp. cat. *ostilles* 1435 (*DCVB*, 6, 37b), oc. ant. *ostilhas*, fr. ant. *ostille*, formes derivades d'USITILIA, metàtesi del clàssic UTE(N)SILIA (*DECat*, IV, 821b-822a): «Item una gonella colorada [...] con otras *ostillas* que me cupieron en partición» (III-1, 1585, 81v).

parada 'bancal de conreus', terme que amb aquest significat el localitza Coromines en 1933 a Valls i amb gran extensió a les terres del Camp de Tarragona (*DECat*, III, 930b; VI 264a); i a més s'empra a les comarques del Pla d'Urgell, Segarra i Priorat (*DCVB*, 8, 212b): «Item més li dono una *parada* de tires que tinch sitiada a la partida la val de Vilanova que affrente ab terra de mi mateys y ab terra d'en Bernat Monreal y senda vezinal al cab y al sol» (III-1, 1560, 77v).

pupillos, popillos, pobills 'hereus, quan són fills' (*DECH*, IV, 698a). Del ll. PUPILLUS, la variant *pobill*, amb *-ll*, és resultat mig-savi ben explicable per la influència del llatí en un terme de dret (*DECat*, VI, 847a-b); comp. la forma aragonesa *popillo*, que l'usen a la vall de Gistau, Bielsa, Torla i Terol amb la significació de 'orfe' (*DECat*, VI, 847b; Andolz 1992): «Item le doy otra heredad sitiada en el mismo término de Calazeyte a la partida llamada la vall del Molí que affrenta con heredad de Miguel Valls y con heredad de *pupillos* de Miguel Andreo» (III-1, 1560, 79r); «Item altra heredad en la matexa partida que affrenta ab *pobills* de Miguell Just ab que se reserven lo sementer» (III-1, 1573, 41r); «Item una barancada [...] que afrenta con *popillos* de Domingo Alcalá» (III-1, 1573, 42v).

sayet 'saiet, saio petit', substantiu registrat també en textos catalans del segle XVI: 1570, 1575 Fondespatla (Fort, en premsa); així mateix del segle XVI són els documents que cita *DCVB* (9, 674b). Aquest diminutiu s'ha format amb el sufix *-et*, també aragonès (*vegeu* n. 6): «y hun *sayet* negre de la mànega ample» (III-1, 1559, 15r); «Item un *sayet* de contray nuevo» (III-1, 1560, 79v).

trehudo 'cens pagat per uns béns concrets, sovint un cens emfitèutic', forma popular aragonesa que es testimonia en el *Libro de Marco Polo* (DECH, I, 406a), 1445 Alquézar; 1451 *Lucero* de Benasc, 1498 Isàvena, 1611 Íxar; comp. cat. *traüt* (DECat, VIII, 827b-828a): «Item trae el dicho Joan Aguilar en contemplación del dicho su matrimonio una heredat sitiada en el dicho término a la defesa que conffrenta con heredat de Joan Coll y con heredat de Miguel Enguera con el *trehudo* que haze a la senyoria» (III-1, 1559, 13v-14r).

IV.FINAL

Els textos analitzats en l'apartat III constitueixen un valuós testimoni que fa palesa la situació lingüística en la segona meitat del segle XVI en aquesta àrea de frontera: l'alternança de codis posa en relleu l'habitual contacte del català, del castellà i de l'aragonès, i el coneixement dels parlants de cada un dels codis. Aporten exemples clars d'interferència entre el català i el castellà i entre el castellà i l'aragonès, alhora que proporcionen una sèrie de paral·lelismes lèxics entre el català i l'aragonès en una època en què el castellà predomina en territori aragonès.

MARIA ROSA FORTI CAÑELLAS
Universitat de Saragossa

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ANDOLZ, R. (1992) *Diccionario Aragonés*, Zaragoza, Mira editores. [4ª ed. corregida i augmentada.]
- COLÓN, G. (1989) «El aragonés cancilleresco: sociología de un idioma», *El español y el catalán, juntos y en contraste*, Barcelona, Ariel, pp. 237-270.
- (1993) «L'aragonès i el català», *El lèxic català dins la Romània*, Universitat de València, col·lecció "Biblioteca Lingüística Catalana", pp. 75-83.
- DECH = J. COROMINAS & J. A. PASCUAL, *Diccionario crítico y etimológico castellano e hispánico*, 6 vols., Madrid, Gredos, 1980-1991.
- DCVB = A. M. ALCOVER & F. de B. MOLL, *Diccionari català-valencià-balear*, 10 vols., Palma de Mallorca-Barcelona. [2ª ed., 1968-1969.]
- DECat = J. COROMINAS, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, 9 vols., Barcelona, Curial - «La Caixa», 1980-1991.
- ENGUITA, J. M. & LAGÜENS, V. (1992) «Aspectos filológicos», *Ceremonial de Consagración y Coronación de los Reyes de Aragón* (ms. R. 14.425 de la Biblioteca de la Fundación Lázaro Galdiano, en Madrid), vol. II, Diputación General de Aragón, Centro de Documentación Bibliográfica Aragonesa, pp. 57-84.

- FAVÀ, X. (1996) «Estudi lingüístic de textos inèdits en català al Matarranya», *Anuari de Filologia*, XIX, Universitat de Barcelona, pp. 63-93.
- FORT, M. R. (1977) «Estudio lingüístico de sesenta documentos del Proceso de las Cortes de Tamarite de Litera del año 1375, según el manuscrito 2», *Archivo de Filología Aragonesa*, XX-XXI, Zaragoza, Institución Fernando el Católico, pp. 141-262.
- (1986) *Relación del léxico catalán con el aragonés en documentación primitiva aragonesa*, Zaragoza, Diputación General de Aragón, Departamento de Cultura y Educación.
- (1993): «Manifestaciones catalanas en dos testamentos del siglo xv de La Ginebrosa (Teruel)», *Actas do XIX Congreso Internacional de Lingüística e Filoloxía Románicas (Universidade de Santiago de Compostela, 1989)*, A Coruña, Fundación «Pedro Barrié de la Maza, conde de Fenosa», vol. V, pp. 317-341.
- (1994) *Léxico romance en documentos medievales aragoneses (siglos xi y xii)*, Zaragoza, Diputación General de Aragón, Departamento de Educación y Cultura.
- (1999a) «L'organització administrativa del consell de Fraga en els primers anys del segle xvi: contribució a l'estudi del lèxic», *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a la Franja (Calaceit i Fraga)*, Barcelona / Calaceit / Fraga, Institut d'Estudis Catalans / Institut d'Estudis del Baix Cinca / Associació Cultural del Matarranya, pp. 103-124.
- (1999b) «Lèxic de l'administració i del món rural en documentació municipal de Fraga (s. xvi)», *Caplletra*, 27, pp. 87-98.
- (2000) «Elements lèxics i toponímics en un document de Fraga de 1501», *Aragón en la Edad Media XVI. Homenaje al profesor emérito Ángel San Vicente Pino*, Universidad de Zaragoza, pp. 355-371.
- (en premsa) «El català en documentació notarial del segle xvi (Baix Aragó)», *Actes del Dotzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (París, 5-10 setembre 2000)*.
- FORT, M. R. & CASTAÑER, R. M. (1999) «Notas lingüísticas y transcripción de los textos en catalán», *Libro de privilegios de Fraga y sus aldeas*, vol. II, Cortes de Aragón, Ediciones facsimilares de las Cortes de Aragón, pp. 187-207.
- FRAGO, J. A. (1977) «Una perspectiva histórica sobre la relación entre el léxico navarroaragonés y el del área occitana», *Revue de Linguistique Romane*, 41, pp. 302-338.
- (1980a) *Toponimia del Campo de Borja*, Zaragoza, Institución Fernando el Católico.
- (1980b) «Sobre el léxico aragonés. Datos para el estudio de su frontera con el catalán noroccidental a mediados del siglo xv», *Actes del Cinquè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Andorra, 1-5 d'octubre de 1979)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 405-440.

- (1991) «Determinación sociolingüística en la castellanización del valle del Ebro», *I Curso sobre Lengua y Literatura en Aragón (Edad Media)*, Zaragoza, Institución Fernando el Católico, pp. 115-130.
- GEIJERSTAM, R. af (1980) «Sobre Heredia i el bilingüisme medieval aragonès-català», *Actes del Cinquè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Andorra, 1-6 d'octubre de 1979)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 495-510.
- (1989) «Juan Fernández de Heredia, transmissor de catalanismes lèxics a l'aragonès-castellà», *Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, vol. VIII, València, pp. 499-511.
- LACRUZ, J. L. (1946) «El régimen matrimonial de los fueros de Aragón», *Anuario de Derecho Aragonés*, Zaragoza, Librería General, pp. 17-153.
- LEDESMA, M. L. (1973) «Proceso de las Cortes de Maella de 1404», *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón*, IX, pp. 527-639.
- (1979) *Actas de Proceso de Cortes de Tamarite de 1375*, Zaragoza, Anubar.
- PASCUAL, J. A. (1988) «Los aragonesismos de *La Visión Delectable* del Bachiller Alfonso de la Torre», *Actas del I Congreso Internacional de Historia de la Lengua Española (Cáceres 30 de marzo-4 de abril de 1987)*, Madrid, Arco Libros S.A., pp. 647-676.
- POTTIER, B. (1948-1949) «Étude lexicologique sur les Inventaires aragonais», *Vox Romanica*, X, pp. 87-219.
- (1952) «L'évolution de la langue aragonaise à la fin du Moyen Age», *Bulletin Hispanique*, LIV, pp. 184-199.
- SESMA, J. A. & LÍBANO, A. (1982) *Léxico del comercio medieval en Aragón (siglo xv)*, Zaragoza, Institución Fernando el Católico.
- VENY, J. (1991) «Petges aragoneses en els dialectes catalans meridionals», *Mots d'ahir i mots d'avui*, Barcelona, Empúries, pp. 97-114.